

УДК 330.142.2:331.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2026-1-15-23>**ВАКАРЧУК Андрій Олександрович**

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0008-5724-2613>

an.vakarchuk@gmail.com

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС: ВИКЛИКИ, ПРІОРИТЕТИ, МЕХАНІЗМИ

Визначено, що відновлення людського капіталу України потребує системної державної політики, довгострокових інвестицій та міжнародної підтримки. Поєднання інституційних реформ, цільового фінансування, розвитку соціальної інфраструктури та стимулювання економічної активності створить передумови для стійкого демографічного та економічного зростання в післявоєнний період. Встановлено, що прямі матеріальні збитки становлять 176 млрд дол. США, а сукупні потреби відновлення оцінюються у 524 млрд дол. США, що дорівнює майже 2,8 обсягу ВВП України 2024 року. Рівень бідності зріс із 5,5% у 2021 р. до 37% у 2024 р., що свідчить про суттєве погіршення добробуту населення. На основі проведеного аналізу розроблено чотирифазну концептуальну модель стратегічного розвитку людського капіталу з горизонтом планування до 20 років, яка передбачає послідовне відновлення, модернізацію та структурну трансформацію систем охорони здоров'я, освіти, ринку праці та соціального захисту. Визначено пріоритетні напрями державної політики, а також механізми їх фінансування, що поєднують міжнародну допомогу, інвестиційні інструменти, бюджетні ресурси та інституційні реформи.

Ключові слова: людський капітал, повоєнна відбудова, стратегія розвитку, демографічна криза, ринок праці, RDNA4, інтеграція; міграція, Україна.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на суверенну територію України 24 лютого 2022 року відкрило новий трагічний розділ у новітній європейській історії. Поряд із колосальними фізичними руйнуваннями – пошкодженням і знищенням транспортної, енергетичної, житлової та соціальної інфраструктури – війна спричинила масштабні демографічні втрати, масову зовнішню та внутрішню міграцію, зниження рівня зайнятості, розрив освітніх траєкторій і погіршення стану громадського здоров'я. Сукупність цих чинників формує довгострокові структурні деформації, що виходять далеко за межі матеріальних збитків і безпосередньо впливають на потенціал економічного зростання держави.

Особливої гостроти набуває проблема якісного та кількісного відтворення людського капіталу в умовах невизначеності та ресурсних обмежень. Втрата трудових ресурсів, «відтік мізків», зростання бідності та соціальної вразливості населення створюють ризики формування тривалої демографічної кризи й інституційної слабкості. Водночас саме люди – носії знань, компетентностей, інноваційного мислення та соціальних зв'язків – є базовим стратегічним ресурсом відбудови, без якого жодна матеріальна реконструкція не здатна забезпечити стійкий розвиток.

Відтак ключовою є наукова проблема формування цілісної, довгострокової та науково обґрунтованої стратегії розвитку людського капіталу, яка б поєднувала демографічну політику, модернізацію систем освіти й охорони здоров'я, стимулювання зайнятості та інституційні реформи. Розроблення такої стратегії в повоєнний період стає першочерговим завданням як для наукової спільноти, так і для органів державного управління, оскільки саме від її ефективності залежатиме траєкторія соціально-економічного відновлення та конкурентоспроможність України у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження людського капіталу закладено у класичних працях Т. Шульца (1961) і Г. Беккера (1964), які аргументували,

що освіта, охорона здоров'я та виробничий досвід є формами інвестицій, що генерують довгостроковий приріст продуктивності [1]. Модель ендогенного зростання Р. Лукаса (1988) показала, що накопичення людського капіталу є самостійним рушієм технологічного прогресу, а не лише його похідною [2]. У контексті повоєнного відновлення ці ідеї набувають особливої прагматичної ваги: інвестиції в людський потенціал не тільки компенсують військові втрати, але й закладають підвалини для якісно вищої траєкторії зростання.

Повоєнна відбудова людського капіталу як самостійний предмет наукового аналізу розглядалась у роботах П. Колліера (2009), присвячених пасткам постконфліктного відновлення, та Д. Родріка (2014) щодо умов стійкого зростання [3; 4]. Специфіку воєнного руйнування освітніх систем і його наслідків для майбутніх поколінь досліджували Юргес та ін. (2022). Водночас у вітчизняній економічній науці питання стратегічного управління людським капіталом саме в умовах гібридної й тотальної війни залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Метою статті є розроблення науково обґрунтованої стратегії відтворення та нарощування людського капіталу в умовах повоєнної відбудови з урахуванням масштабів демографічних, соціальних та економічних втрат.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній науці людський капітал розглядається як сукупність вроджених здібностей та набутих упродовж усього життя знань, навичок, здоров'я і соціальних компетентностей, що конвертуються в економічну продуктивність індивіда і суспільства в цілому [5]. Ця категорія є багатовимірною: фізичний вимір охоплює тілесне здоров'я та функціональні можливості; когнітивний – освіту, кваліфікацію й здатність до навчання впродовж усього життя; психологічний – ментальне здоров'я, резильєнтність та адаптивність; соціальний – довіру, громадянські мережі та інституційну участь. Руйнування будь-якого з цих вимірів дає системний регресивний ефект, що поширюється на всі інші.

Принципова відмінність повоєнного відновлення людського капіталу від виходу з циклічної рецесії полягає у трьох взаємопов'язаних особливостях. По-перше, в умовах збройного конфлікту руйнуються одночасно носії людського капіталу (загибель, вимушена міграція, інвалідність) і суспільні інституції його відтворення (школи, лікарні, університети). По-друге, воєнний шок спричиняє різке зниження приватних стимулів інвестувати в освіту та здоров'я через підвищену невизначеність горизонту планування. По-третє, виникає специфічний «психологічний борг» – масова психологічна травматизація населення, що блокує реалізацію наявного людського потенціалу навіть після фізичного відновлення інфраструктури.

Дослідження Організація економічного співробітництва та розвитку у межах Програми міжнародної оцінки компетентностей дорослих (Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC) – засвідчили, що освітні втрати дітей, навчання яких було перерване або переведене в дистанційний формат в умовах збройного конфлікту, мають довготривалі наслідки для їхньої майбутньої продуктивності та рівня доходів у дорослому віці. Погіршення базових когнітивних навичок, зокрема грамотності та математичної компетентності, трансформується у зниження конкурентоспроможності робочої сили в середньо- та довгостроковій перспективі.

Використовуючи кількісний підхід, запропонований Egger та ін. (2022), аналітики Центру досліджень економічної політики (Centre for Economic Policy Research) змоделювали макроекономічні наслідки таких освітніх і кваліфікаційних втрат. За їхніми розрахунками, сукупний вплив зниження освітніх результатів молоді та часткової декваліфікації дорослого населення призведе до скорочення сукупної факторної продуктивності (total factor productivity) України приблизно на 7% уже до 2035 року, причому цей негативний ефект зберігатиметься ще протягом кількох наступних десятиліть.

Отримані оцінки підкреслюють структурний, накопичувальний і пролонгований характер втрат людського капіталу, які, на відміну від фізичної інфраструктури, не можуть бути відновлені швидко за рахунок одноразових інвестицій. Це свідчить про необхідність довгострокових системних політик у сфері освіти, підвищення кваліфікації та відновлення навичок населення.

Міжнародний досвід повоєнних трансформацій засвідчує, що найбільш успішними виявляються ті стратегії відновлення, які з перших місяців після припинення вогню зосереджуються не лише на відбудові доріг і будівель, а й на трьох умовах людського відновлення: ранньому поверненні дітей до якісної освіти; негайному розгортанні систем психологічної підтримки для ветеранів і цивільного населення; цілеспрямованому залученні назад кваліфікованих фахівців, які перебувають у за кордоном. Ізраїль, Сінгапур та, пізніше, Руанда продемонстрували, що усвідомлена ставка на людський капітал як центральний елемент стратегії відбудови дає вищий темп і кращу якість відновлення порівняно з суто інфраструктурними підходами [6].

Комплексна картина руйнування людського потенціалу України є надзвичайно серйозною (таблиця 1), хоча через тривалість конфлікту і обмежений доступ до окупованих територій будь-які оцінки залишаються нижніми межами реальних втрат.

Таблиця 1 – Ключові індикатори стану людського капіталу України: 2021–2024

Індикатор	2021	2023-2024 (факт\оцінка)	Джерело
Біженці за кордоном, млн осіб	—	6,2 (груд. 2024)	UNHCR, 2024
ВПО в межах країни, млн осіб	—	4,64 (груд. 2024)	Мінсоцполітики, 2024
Рівень бідності (нац. межа), %	5,5	≈37,0 (2024, оцінка)	World Bank, 2025
Скорочення розміру робочої сили, %	—	-16,8 (2021→2023)	UNICEF/World Bank, 2024
Пошкоджені освітні заклади, од.	—	>3 790 (лист. 2023)	МОН України / UNU, 2024
Прямі збитки інфраструктурі, млрд USD	—	176 (груд. 2024)	RDNA4, 2025
Потреби відновлення (10 р.), млрд USD	—	524 (≈2,8 ВВП 2024)	RDNA4, 2025
Прогноз зниж. TFP до 2035, %	—	-7,0	CEPR, 2024

Джерело: складено автором на основі даних UNHCR, World Bank, RDNA4, CEPR, МОН України.

Можна узагальнити такі напрямки втрат:

1. Демографічні втрати та вимушене переміщення. Станом на грудень 2024 року, за даними УВКБ ООН, у країнах Європи зафіксовано 6,2 млн українських біженців – приблизно кожен шостий із довоєнного населення країни [7]. Ще 4,64 млн осіб зареєстровані як внутрішньо переміщені в межах України – офіційні дані Міністерства соціальної політики [8]. Цивільна смертність внаслідок бойових дій підтверджена УВКПЛ ООН: понад 12 456 загиблих та понад 28 000 поранених серед мирного населення станом на грудень 2024 року, хоча реальні цифри, з огляду на недоступність частини територій, є суттєво вищими [8]. Розрахунки Chatham House засвідчують, що Україна фактично втратила близько третини своїх споживачів через сукупний ефект зовнішньої і внутрішньої міграції [9].

2. Освітня система. Станом на листопад 2023 року пошкоджено або повністю знищено понад 3 790 навчальних закладів різних рівнів [9]. Мільйони дітей вимушені навчатися дистанційно або у підвальних укриттях під час повітряних тривог. Ці умови разом із психологічним стресом суттєво знижують засвоєння матеріалу, формуючи освітній дефіцит, що позначатиметься на продуктивності цілого покоління. Відтік науково-педагогічних кадрів за кордон і мобілізація частини чоловічого викладацького складу додатково послаблюють кадровий потенціал освітньої системи.

3. Соціально-економічний вимір. Рівень бідності, за стандартом прожиткового мінімуму, зріс з 5,5% у 2021 р. до 37% у 2024 р. – таке стрімке зростання не має прецеденту в мирний час у Європі [10]. Розмір сукупної робочої сили (15–70 років) скоротився на 16,8% між 2021 і 2023 роками, переважно через мобілізацію і міграцію [11]. Серед вимушено переміщених осіб рівень безробіття у серпні 2024 р. становив 15% – майже вдвічі вище порівняно з місцевими жителями [12]. При цьому парадоксально зростає дефіцит кадрів у технологічному, фінансовому та оборонно-промисловому секторах, що свідчить про глибоку кваліфікаційну невідповідність між попитом та пропозицією на ринку праці.

4. Загальний масштаб руйнувань. Четверта Оцінка збитків та потреб (RDNA4), опублікована 25 лютого 2025 року спільно Урядом України, Групою Світового банку, Єврокомісією та ООН, фіксує: прямі збитки інфраструктурі та будівлям досягли 176 млрд дол. США, що на 8% більше порівняно з RDNA 3 лютого 2024 р. [12]. Сукупні потреби відновлення та реконструкції на наступне десятиліття оцінено у 524 млрд дол. США, або приблизно 2,8 номінального ВВП України 2024 р. [12]. Пошкоджено або знищено 13% усього житлового фонду (2,5+ млн домогосподарств), потужності енергогенерації та передачі знизилась на 70% порівняно з RDNA3. Регіони, що межують із лінією зіткнення – Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська і Київська обл. – акумулюють 72% усіх зафіксованих збитків [12].

На основі проведеного аналізу пропонується чотирифазна модель стратегічного управління людським капіталом, що поєднує різні горизонти планування та передбачає послідовне відновлення, модернізацію та структурну трансформацію систем охорони здоров'я, освіти, ринку праці та соціального захисту.

Фаза I — Стабілізація (1–3 роки від завершення активних бойових дій). Домінуючою логікою цієї фази є «зупинити кровотечу» – запобігти подальшій деградації людського потенціалу. Конкретні пріоритети: розгортання мережі первинної психологічної допомоги для ветеранів і цивільного населення; відновлення фізичної доступності освіти в деокупованих та прифронтових регіонах; впровадження тимчасових соціальних трансфертів, прив'язаних до участі в програмах перекваліфікації; запуск цифрового реєстру трудових компетентностей населення. ОЕСР у своєму огляді України 2025 р. наголошує, що заходи соціальної підтримки на цьому етапі мають балансувати між визнанням потреб ветеранів і стимулюванням їхнього повернення на ринок праці [12].

Фаза II — Реструктуризація (3–7 років). Центральна задача – якісна трансформація ключових інституцій відтворення людського капіталу відповідно до вимог ринку праці та стандартів ЄС. Система освіти має пройти реформу від моделі «передачі знань» до моделі «формування компетентностей», з акцентом на STEM-дисципліни, цифрові навички, підприємництво та критичне мислення. Медична система потребує відновлення мережі первинної допомоги, розширення телемедицини та формування спеціалізованих центрів реабілітації для осіб із посттравматичними розладами. Паралельно необхідне впровадження Національної програми навчання впродовж усього життя (lifelong learning) з цільовим охопленням щонайменше 500 тисяч осіб на рік.

Фаза III — Модернізація (7–15 років). На цьому горизонті Україна має закласти підвалини інноваційної моделі накопичення людського капіталу. Ключові елементи: трансформація відібраних університетів у дослідницькі установи з конкурентоспроможними лабораторіями і програмами подвійних дипломів із провідними європейськими партнерами; розгортання R&D-екосистем у кооперації держави, університетів і бізнесу; розширення державної програми повернення діаспори з комплексом стимулів – грантами на стартапи, прискореним визнанням іноземних кваліфікацій і преференційним іпотечним кредитуванням. Дослідження Centre for Economic Strategy показують, що навіть у базовому сценарії після завершення активних бойових дій лише 60% українських біженців повернуться до країни – тобто питання міграційної політики є стратегічно критичним [11].

Фаза IV — Активний розвиток (15–20 років). Амбіційна кінцева ціль – здобуття Україною позиції регіонального лідера у галузях знань, де вона має конкурентні переваги: агротехнології та точне землеробство, кібербезпека, оборонні технології подвійного призначення, ядерна та

відновлювана енергетика. Для цього необхідні повноцінна екосистема інтелектуальної власності, розвинутий ринок венчурного капіталу та повноправна участь у дослідницьких програмах ЄС (Horizon Europe, ERC).

Головною ідеєю стратегії повоєнного відновлення України, її ядром має стати системна політика розвитку людського капіталу. Формування такої політики вимагає комплексного підходу, що поєднує короткострокові антикризові рішення із довгостроковими інституційними реформами. Йдеться про одночасне відновлення фізичної інфраструктури, модернізацію змісту соціальних послуг, впровадження нових механізмів фінансування та підвищення стійкості ключових систем – охорони здоров'я, освіти, ринку праці й соціального захисту. Саме ці сфери визначатимуть траєкторію економічного зростання, соціальної згуртованості та конкурентоспроможності України у повоєнний період.

З огляду вищесказане, до пріоритетних напрямів державної політики розвитку людського капіталу, на наш погляд, належать такі.

1. Охорона здоров'я та психологічна реабілітація. Серед найгостріших і найменш видимих наслідків війни – психологічна травматизація широких верств населення. Близько чверті українських домогосподарств мають у своєму складі хоча б одного ветерана або особу з набутою інвалідністю [10]. Недостатнє чи несвочасне лікування ПТСР та пов'язаних станів транслюватиметься у хронічно занижену продуктивність праці і підвищений тягар на систему соціального захисту на роки вперед. Тому Національна програма психологічного здоров'я має бути запущена ще в умовах активного конфлікту, з охопленням усіх категорій — бійців, внутрішньо переміщених осіб, дітей і рятувальників. Паралельно необхідне відновлення фізичної мережі охорони здоров'я з орієнтацією на стійкість: децентралізовані підстанції, дублювання критичної медичної техніки, інтеграція телемедицини в стандарт первинної допомоги.

2. Освіта від дошкільної до вищої ланки. Відновлення фізичної освітньої інфраструктури є необхідною, але недостатньою умовою. Паралельно має відбуватись докорінне оновлення змісту і методів навчання. Пріоритети: обов'язкова цифрова компетентність на рівні загальної середньої освіти; інтеграція STEM-підходу в навчальні плани з початкової школи; масштабна підготовка шкільних психологів і соціальних педагогів. Університетська освіта потребує де-бюрократизації, реальної академічної автономії та прозорих механізмів забезпечення якості, що відповідають стандартам Болонського процесу і вимогам ЄС. Ранні та масштабні вкладення у дошкільну освіту є критично важливими з огляду на задокументований вплив ранніх когнітивних стимулів на формування людського капіталу протягом усього подальшого життя.

3. Ринок праці та реінтеграція. Ринок праці України після завершення активних бойових дій зіткнеться з кількома одночасними шоками: демобілізацією сотень тисяч військовослужбовців, поверненням частини біженців, реструктуризацією економіки з відходом від воєнного виробництва. Ключовий інструмент – Національна система навчання впродовж усього життя із гнучкими модульними програмами перекваліфікації тривалістю від 3 до 18 місяців, фінансованими спільно державою, роботодавцями та міжнародними донорами. Окремою ланкою має стати Програма підприємницької реінтеграції ветеранів: пільгові позики, стартові гранти, менторська підтримка і спрощений доступ до державних закупівель. Чинник кваліфікаційної невідповідності – гострої диспропорції між наявними вакансіями і компетенціями шукачів роботи – потребує системного вирішення через цифровий реєстр компетентностей і профільні служби зайнятості.

4. Соціальний захист і боротьба з бідністю. Зростання рівня бідності до 37% формує безпосередній ризик «пастки людського капіталу»: бідні домогосподарства скорочують вкладення в освіту і здоров'я дітей, що відтворює бідність у наступному поколінні. Розрив цього замкнутого кола вимагає переходу від пасивних грошових виплат до моделі соціального захисту, де умовна допомога пов'язується з участю в освітніх програмах.

Реалізація запропонованої стратегії вимагає не тільки мобілізації значних фінансових ресурсів, але й формування дієвої інституційної архітектури, спроможної забезпечити їх цільове, прозоре та результативне використання.

У 2025 році Уряд України у співпраці з міжнародними донорами передбачив 7,37 млрд доларів США на фінансування пріоритетних потреб відновлення, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту [12]. Водночас сукупний дефіцит ресурсів, необхідних лише на відновлення у 2025 році, оцінюється у 9,96 млрд доларів США [12], що свідчить про істотний розрив між наявними можливостями та фактичними потребами. Така диспропорція зумовлює необхідність формування системної, багаторівневої моделі фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

У цьому контексті доцільною є трирівнева структура фінансування. Перший рівень передбачає залучення міжнародної донорської підтримки через Трастовий фонд з питань відновлення, реконструкції та реформ України (URTF) Світовий банк та інструмент Ukraine Facility Європейського Союзу, в межах яких пропонується виокремлення спеціалізованого «людського вікна» обсягом не менше 25–30% загального пакета допомоги на відновлення. Другий рівень формують ресурси державного бюджету з поетапним збільшенням видатків на освіту до 7% ВВП та на охорону здоров'я – до 8% ВВП у міру розширення фіскального простору. Третій рівень має базуватися на стимулюванні приватних інвестицій, зокрема через механізми податкового кредитування витрат на навчання, а також через розширення партнерських моделей співпраці між закладами вищої освіти та бізнесом.

Водночас принципово важливою умовою ефективності є узгодження стратегії розвитку людського капіталу з Планом відновлення України та параметрами переговорного процесу щодо вступу до ЄС. Така синхронізація дозволить мінімізувати ризики фрагментації політики, дублювання інструментів та нерационального використання обмежених ресурсів.

Висновки. Отже, проведений аналіз засвідчує, що втрати людського потенціалу України внаслідок війни мають безпрецедентний масштаб і глибоко структурний характер. Йдеться не про тимчасові кризові коливання, а про системні деформації у сфері зайнятості, доходів населення, освітньої інфраструктури, стану здоров'я та продуктивності праці, які формують довгострокові обмеження розвитку. Відтак відновлення людського капіталу потребує не фрагментарних антикризових рішень, а цілісної стратегії, зорієнтованої на інституційні та структурні трансформації.

Запропонована чотирифазна модель розвитку – від стабілізації до активного розвитку – створює логічну рамку переходу від реагування на гуманітарні виклики до формування інноваційної моделі нагромадження людського капіталу. Її реалізація дозволяє поєднати поетапність реформ із довгостроковою стратегічною метою — інтеграцією України до європейського економічного та соціального простору.

У короткостроковій перспективі пріоритетами державної політики мають стати відновлення психологічного здоров'я населення як передумови продуктивної економічної активності, розвиток програм професійної перекваліфікації та соціально-економічної реінтеграції, а також посилення інвестицій у ранню освіту як основу формування людського капіталу наступних поколінь. Водночас результативність стратегії визначатиметься ефективністю інституційної координації, узгодженістю з національними програмами відновлення та євроінтеграційними зобов'язаннями, а також впровадженням активної й науково обґрунтованої міграційної політики, спрямованої на збереження та повернення людського потенціалу.

Таким чином, розвиток людського капіталу має розглядатися як системоутворюючий елемент повоєнної трансформації України, що визначатиме траєкторію економічного зростання, рівень соціальної стійкості та міжнародну конкурентоспроможність держави у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел.

1. Becker Gary Stanley. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education. Chicago : University of Chicago Press, 1993. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3684031.html> (дата звернення: 24.10.2025).

2. Lucas Robert Emerson. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. Vol. 22, № 1. P. 3–42. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0304393288901687> (дата звернення: 24.10.2025).
3. Collier Paul Collier. Wars, guns, and votes: democracy in dangerous places. New York : Harper, 2009. URL: <https://www.harpercollins.com/products/wars-guns-and-votes-paul-collier> (дата звернення: 24.10.2025).
4. Rodrik Dani. The past, present, and future of economic growth. Global Citizen Foundation Working Paper, 2014. URL: <https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/past-present-and-future-of-economic-growth.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).
5. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine. *Financial costing of the human capital losses in Ukraine*. Kyiv : UNDP, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/financial-costing-human-capital-losses-ukraine> (дата звернення: 24.10.2025).
6. World Bank. *Ukraine recovery and reconstruction needs assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. Washington, DC: World Bank, 2025. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> (дата звернення: 26.10.2025).
7. UNHCR. *Ukraine refugee situation. Operational data portal*. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 26.10.2025).
8. Chatham House. *Ukraine's fight for its people: Impact of human capital flight on Ukraine's economy and demographics*. London : Chatham House, 2025. URL: <https://www.chathamhouse.org/2025/02/ukraines-fight-its-people> (дата звернення: 28.10.2025).
9. United Nations University (UNU-MERIT). *Ukraine and the SDGs: How the war has influenced global development*. Maastricht : UNU, 2024. URL: <https://unu.edu/merit/news/ukraine-and-sdgs-how-war-has-influenced-global-development> (дата звернення: 28.10.2025).
10. World Bank. *Listening to citizens of Ukraine survey. Note on living conditions, 2024*. Washington, DC: World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/listening-to-citizens-of-ukraine-survey> (дата звернення: 28.10.2025).
11. International Organization for Migration (IOM). *Employment, mobility and labour market dynamics in Ukraine. Thematic brief*. 2024. URL: <https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbd11481/files/appeal/documents/Ukraine%20-%20Employment%2C%20Mobility%20and%20Labour%20Market%20Dynamics%20-%20Nov%202024.pdf> (дата звернення: 28.10.2025).
12. World Bank Group; Government of Ukraine; European Commission; United Nations. *Fourth rapid damage and needs assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. Washington, DC : World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 28.10.2025).
13. Кабінет Міністрів України. Стратегія демографічного розвитку до 2040 року. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2025).

References

1. Becker, G. S. (1993), *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, University of Chicago Press, Chicago, available at: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3684031.html> (accessed: 24 October 2025).
2. Lucas, R. E. (1988), “On the mechanics of economic development”, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, No. 1, pp. 3–42, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0304393288901687> (accessed: 24 October 2025).
3. Collier, P. (2009), *Wars, guns, and votes: Democracy in dangerous places*, Harper, New York, available at: <https://www.harpercollins.com/products/wars-guns-and-votes-paul-collier> (accessed: 24 October 2025).
4. Rodrik, D. (2014), “The past, present, and future of economic growth”, *Global Citizen Foundation Working Paper*, available at: <https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/past-present-and-future-of-economic-growth.pdf> (accessed: 24 October 2025).
5. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine (2023), *Financial costing of the human capital losses in Ukraine*, UNDP, Kyiv, available at: <https://www.undp.org/ukraine/publications/financial-costing-human-capital-losses-ukraine> (accessed: 24 October 2025).
6. World Bank (2025), *Ukraine recovery and reconstruction needs assessment (RDNA4): February 2022–December 2024*, World Bank, Washington, DC, available at: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> (accessed: 26 October 2025).

7. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2024), *Ukraine refugee situation*, Operational Data Portal, available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed: 26 October 2025).

8. Chatham House (2025), *Ukraine's fight for its people: Impact of human capital flight on Ukraine's economy and demographics*, Chatham House, London, available at: <https://www.chathamhouse.org/2025/02/ukraines-fight-its-people> (accessed: 28 October 2025).

9. United Nations University (UNU-MERIT) (2024), *Ukraine and the SDGs: How the war has influenced global development*, UNU-MERIT, Maastricht, available at: <https://unu.edu/merit/news/ukraine-and-sdgs-how-war-has-influenced-global-development> (accessed: 28 October 2025).

10. World Bank (2025), *Listening to citizens of Ukraine survey: Note on living conditions*, World Bank, Washington, DC, available at: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/listening-to-citizens-of-ukraine-survey> (accessed: 28 October 2025).

11. International Organization for Migration (IOM) (2024), *Employment, mobility and labour market dynamics in Ukraine: Thematic brief*, IOM, available at: <https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbd11481/files/appeal/documents/Ukraine%20-%20Employment%20and%20Mobility%20and%20Labor%20Market%20Dynamics%20-%20Nov%202024.pdf> (accessed: 28 October 2025).

12. World Bank Group; Government of Ukraine; European Commission; United Nations (2025), *Fourth rapid damage and needs assessment (RDNA4): February 2022–December 2024*, World Bank, Washington, DC, available at: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (accessed: 28 October 2025).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), *Demographic development strategy until 2040*, available at: <https://www.kmu.gov.ua> (accessed: 28 October 2025).

VAKARCHUK Andriy

PhD student,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

KEY PRINCIPLES OF RETURN AND REINTEGRATION OF FORCED MIGRANTS TO UKRAINE

Introduction. Russia launched a full-scale armed aggression against Ukraine, resulting in unprecedented losses of the country's human potential, unparalleled in post-war Europe. Beyond extensive physical destruction—damage to transport, energy, housing, and social infrastructure—the war has triggered profound demographic shifts, large-scale forced displacement, labor market disruption, and long-term social vulnerability. Millions of citizens have been internally displaced or forced to seek refuge abroad, leading to significant labor shortages, skills mismatches, and the risk of permanent human capital outflows. Rising poverty, educational interruptions, deterioration in public health, and psychosocial trauma have further weakened the demographic and socio-economic foundations of national development. In this context, the restoration and enhancement of human capital emerge as a strategic priority, as sustainable economic recovery is impossible without rebuilding the country's knowledge base, workforce capacity, and social cohesion.

Purpose. To develop a scientifically grounded and long-term strategy for the restoration and enhancement of human capital in the context of post-war reconstruction, taking into account demographic losses, structural economic transformations, and institutional challenges.

Methods. The research is based on a comprehensive analysis of verified statistical data from leading international institutions, including the Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4, 2025), the World Bank, the United Nations High Commissioner for Refugees, and the Organisation for Economic Co-operation and Development. Comparative, structural, systemic, and trend analysis methods were applied to assess demographic, educational, healthcare, and labor market losses, as well as to identify key structural imbalances and long-term risks for socio-economic development.

Results. The study finds that direct material damages amount to USD 176 billion, while total recovery and reconstruction needs are estimated at USD 524 billion, equivalent to nearly 2.8 times Ukraine's GDP in 2024. The poverty rate increased dramatically from 5.5% in 2021 to 37% in 2024, reflecting a substantial decline in household welfare and resilience. The war has also intensified demographic decline, reduced employment levels, and exacerbated regional inequalities. Based on the conducted analysis, a four-phase conceptual model for the strategic development of human capital with a planning horizon of up to 20 years has been elaborated. The model provides for sequential stabilization, recovery, modernization, and innovative transformation of the healthcare, education, labor market, and social protection systems. It also identifies priority directions of public policy, including reintegration of displaced persons, stimulation of employment and entrepreneurship, modernization of